

SAT-2B.313-1-L-17

RESTRICTION AND DEPRIVATION OF PARENTAL RIGHTS - PROCEDURAL ASPECTS²²⁵

Denitsa Petrova, PhD Student

Private Law Department, Faculty of Law

„Angel Kanchev“ University of Ruse, Bulgaria

Lawyer in the Ruse Bar Association

E-mail: dpetrova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The proceedings for the limitation and deprivation of parental rights affect the rights not only of the parent who does not fulfill his obligations imposed by law, but also of the child, who must suffer the consequences of the court decision. Although not widely used, jurisprudence and theory diverge in mild opinions concerning the nature of the proceedings, the parties, the subject matter and the decision.*

***Keywords:** court proceedings for restriction and deprivation of parental rights, rights of the child*

ВЪВЕДЕНИЕ

Процесуалният аспект на производството за ограничаване и лишаване от родителски права е слабо изследвано в теорията. Това е разбираемо, тъй като много малка част от делата подсъдни на районните съдилища са тези по чл. 131-136 СК. Въпреки това има разнопосочни мнения както по отношение на вида на производството, така и по отношение на страните, предмета и решението. Целта на настоящия доклад е да се разгледат становищата на доктрината и практиката и обоснове кои от тях намира за правилни и приложими.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Производството за ограничаване и лишаване от родителски права е поставено в края на глава IX на Семейния кодекс, която е озаглавена „Отношения между родители и деца“ и сякаш слага очакван завършек на уредбата. В няколко разпоредби са уредени материалните предпоставки при наличието на които може да се инициира производството, а в една единствена- процесуалните правила.

Определянето на правния характер на производството за ограничаване и лишаване от родителски права предизвиква сериозен спор. Една част от теоретиците²²⁶ застъпват мнение, че това производство е на спорна съдебна администрация на гражданските отношения, като аргумент в защита на това становище посочват, че в същността си съдебното решение не е правораздавателен акт и не се ползва със сила на присъдено нещо и при промяна на обстоятелствата наложените мерки могат да бъдат изменени или отменени. На противоположното мнение, че производството е исково, макар и нетипично, застъпниците му²²⁷ считат че крайният акт на съда е правораздавателен, искът-конститутивен, и решението се ползва със сила на присъдено нещо, тъй акта отрича или признава съществуването на материални субективни права. Съдебната практика²²⁸ също приема, че производството е исково по характер. Считаме за правилно второто становище, тъй като макар и нетипично, производство се развива като спорно и двустранно. Процесуалната легитимация да подадат молба е дадена на широк кръг от субекти, които не са носители на материалното право в

²²⁵ Докладът е представен на пленарната сесия на 25 октомври 2025 с оригинално заглавие на български език: ОГРАНИЧАВАНЕ И ЛИШАВАНЕ ОТ РОДИТЕЛСКИ ПРАВА-ПРОЦЕСУАЛНОПРАВНИ АСПЕКТИ.

²²⁶ Ненова, Л., Семейно право-книга втора, С., 2009г., стр. 384; Матеева, Е., Семейно право на Република България, С., 2010г., стр.457

²²⁷ Марков, М., Семейно и наследствено право, С., 2014г., стр. 161; Кърджева, ЦВ., Георгиев, И., Лишаването от родителски права(процесуални аспекти), С., 2014г., В: Семейните отношения в променящия се свят, С., 2014 стр. 309; Григорова, С., Кратък преглед на ограничаването и лишаването от родителски права В: Практически проблеми на новия Семейен кодекс, С., 2011, стр. 74;

²²⁸ Решение № 571 от 22.11.2010г. по гр. д. № 221/2009г. IV г.о. на ВКС

истинския смисъл на това понятие. Считаме че в производството не може да се сключва споразумение, според проф. Ненова²²⁹ няма причина да не може, или да се прави отказ от права-такъв на общо основание би бил нищожен. Крайният акт на съда, с който се постановява ограничаване на провощията или отнемането им от родителя се ползва със сила на присъдено нещо и повторно производство не би могло да се води на същото основание между същите страни. Действително при промяна на обстоятелствата може да се иска изменение на постановените мерки, но решението за промяната ще стъпва на нови факти, реализирани след приключване на предходното производство. На следващо място изхождайки от тезата, че производството е исково, считаме че съдът не може да постанови нещо различно от поисканото²³⁰ с петитума на исковата молба. В случай, че петитумът е неясен или не кореспондира с обстоятелствената част, то молбата следва да бъде оставена без движение на осн. чл. 128-129 ГПК и на молителя да се дадат указания за отстраняването им.

Страни.

Всяко съдебно производство започва по инициативата на процесуално легитимирана страна. В настоящото, право да подаде молба е дадено на доста широк кръг от субекти, съгласно разпоредбата на чл. 133, ал. 1 СК и чл.15, ал. 7 ЗБППМН това са другия родител, прокурора, дирекция „Социално подпомагане“ и местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни.

На първо място законът посочва **другият родител**, това е и най-често срещаната хипотеза. В това производство родителят не действа като пълномощник на детето, защото самото дете няма процесуална легитимация, за да се приложи института на представителството. Родителят не действа и в лично качество, а неговата роля е да инициира производство в защита на интереса на детето. От казаното дотук стана ясно, че родителят не защитава свои права и интереси, но не е и представител на носителя на субективното материално право, въпреки това той има право, съгласно закона, да предявя от свое име чужди права. Това правомощие, като изключение от общото правило, че „...никой не може да предявява от свое име чужди права пред съд“ (чл. 26, ал. 2 ГПК), се нарича процесуална субституция. Нашето право предвижда два типа процесуална субституция, първият-наречен „процесуално застъпничество“²³¹, който важи на общо основание и е правило и втори-„процесуална суброгация“²³², който е по-скоро изключение. Основната разликата между двата вида се състои в това дали носителят на спорното право се конституира като страна в процеса или не. При процесуалното застъпничество носителят става страна служебно, по почин на съда, в качеството си на задължителен необходим другар. При процесуалната суброгация участва само процесуалния субституент, а носителят на спорното право не става страна по делото. Следва да направим едно важно уточнение, при процесуалната субституция процесуалният субституент не е представител на носителя на спорното право²³³, но „когато предявява осъдителен иск, следва да претендира осъждане не за себе си, а за носителя на вземането, а когато предявява конститутивен иск- правната промяна да настъпи в правоотношението на лицето, чиито права предявява.“²³⁴ Следователно родителят действа в качеството си на процесуален субституент в хипотезата на процесуална суброгация.

На второ място инициатива да започне производството има **прокурорът**. Това е продължение на традицията във всички кодекси, включително и този. Прокурорът подава молба в изпълнение на правомощията си за участие в граждански дела съгласно разпоредбата на чл. 127, т. 6 КРБ и в

²²⁹ Ненова, Л. „Семейно право- втора част“, 2009г., С, стр. 457

²³⁰ На обратното мнение Марков, М., и Ненова, Л. в цит. съч.

²³¹ Сталев, Ж., Мингова, А., Попова, В., Стамболиев, О., Иванова, Р., „Българско гражданско процесуално право“ десето издание, С., 2020г. стр. 389

²³² Сталев, Ж., Мингова, А., Попова, В., Стамболиев, О., Иванова, Р., „Българско гражданско процесуално право“ десето издание, С., 2020г. стр. 390

²³³ Пунев, Б., Гачев, В., Хорозов, Г., Митева, Танев, Д., Кръшкова., Е., Балева, Е., топалов, К., Влахов, К., Златарева, М., Обретенова, М., Бобатинов, М., Кюркчиев, С., Граждански процесуален кодекс-приложен коментар, Второ преработено издание С., 2017г. стр. 58

²³⁴ Пунев, Б., Гачев, В., Хорозов, Г., Митева, Танев, Д., Кръшкова., Е., Балева, Е., Топалов, К., Влахов, К., Златарева, М., Обретенова, М., Бобатинов, М., Кюркчиев, С., Граждански процесуален кодекс-приложен коментар, Второ преработено издание С., 2017г. стр. 59-60

предвидените от закона случаи съгласно чл. 133, ал. 1 СК. Той е с качеството на страна, но не е процесуален субституент в истински смисъл на това понятие. Прокурорът не замества детето, а изпълнява вменените му от закона задължения да следи за законните права на определен кръг от субекти. В производството може да участва в две роли: като ищец (и като допълнително встъпващ с права на ищец) и като „контролираща“ страна. В първата хипотеза прокурорът може да протестира решението, а във втората - няма такова правомощие. Въпреки това и в двете си роли прокурорът следва да даде становище, да сочи доказателства и да следи за законните права и интереси на детето.

На трето място инициатор на това производство може да бъде **дирекция „Социално подпомагане“** на този държавен орган е дадена възможността да инициира производството, да встъпи във вече започнало производство и задължително да участва, но не като страна, а като орган, който следва задължително да изпрати представител, в случай че не бъде направено, пропусъкът се явява сериозно нарушаване на процесуалните правила. В тълкуването и прилагането на последната хипотеза теорията и съдебната практика се разминават. Според Кърджева и Георгиев²³⁵ хипотезата на чл. 133, ал. 2 СК макар и привидно аналогична на чл. 15, ал. 6 ЗЗдет. не я дублира, напротив същата се явява специална по отношение на общото правило и е задължително присъствието на социален работник, който да даде становище. Според съдебната практика²³⁶, участието на социалните работници може да се изрази и в представяне на социален доклад и личното явяване не е задължително, тъй като страната има право, но не и задължение да се явява. Считаме, че в това решение не е взета предвид специфичната роля на дирекция „Социално подпомагане“, а е прието на общо основание, че този орган действа винаги в качеството на страна.

На последно място процесуална легитимация има **Местната комисия за борба с противобществените прояви на малолетни и непълнолетни**. Когато при разглеждане на възпитателното дело се установи, че поведението на родителя (родителите), представлява опасност за личността, възпитанието, здравето или имуществото на детето или родителят по обективни приини не е в състояние да упражнява родителските си права местната комисия прави предложение по чл. 131, чл. 132 и чл. 134 от СК до районния съд за вземане на съответните мерки- арг. от чл. 15, ал. 7 ЗБППМН. В първата хипотеза основание дава виновното поведение на родителя, а във втората обективната му невъзможност да упражнява дадените му от закона права. И тук държавния орган не действа като пълномощник на страна, нито пък в качеството си на процесуален субституент, а на собствено основание в защита на права и интереси на определени субекти, съгласно разпоредбата на чл.15, ал. 7 ЗБППМН.

В производството като ответна страна се конституира родителят, който не изпълнява вменените му от закона права и задължения. Друго лице отглеждащо детето не може да бъде ответник по този иск, тъй като макар фактически да упражнява права и задължения влизащи в състава на родителските правомощия те не са родителски права.

Детето, както стана ясно по-горе, няма активна процесуална легитимация по този тип дела, според доц. В. Тодорова²³⁷ обаче „...би следвало да се обмисли възможност да се конституира детето като страна по делото...“, тя предлага съдът да направи това съобразно възрастта и развитието на детето като не изключва вариант за прилагане на института на особеното представителство. Считаме това предложение за неприложимо, тъй конституирането му като страна би въвлякло детето в спор, който законодателят е сметнал за ненужен. От граматичното тълкуване на разпоредбата на чл. 138 СК става ясно, че задължение за изслушване на детето при условията на чл. 15 от ЗЗДт, има само при някои, а не при всички производства в тази глава, от аргумент от по-силното основание не може да се иска детето да бъде конституирано като страна, при положение, че изслушването му не е задължително за съда. Считаме че интересите на детето се защитават от голям кръг от процесуални субекти и не е необходимо същото да вземе участие в производството макар и чрез особен процесуален представител.

²³⁵ Кърджева, Цв., Георгиев, И., Лишаването от родителски права (процесуални аспекти) В: Семейните отношения в променяния се свят, С., 2014г., стр. 314

²³⁶ Решение № 195 от 18.03.2010г. по гр. д. № 1535/2009г., IV г. о. на ВКС

²³⁷ Тодорова, В., За основанието и характера на публичноправната намеса в отношенията родители-деца по чл. 74-75 от Семейния кодекс, В: сп. Правна мисъл, бр. 3, 1996г. стр. 43-51

Предмет.

Предмет на производството са родителските правомощия, които могат да бъдат засегнати по два начина, чрез тяхното ограничаване или поставяне на условия за изпълняването им и чрез тяхното отнемане.

При ограничаване на родителските права се цели защита на интереса на детето, а не толкова санкция за родителя. Основанието е опасността за личността, възпитанието, здравето или имуществото на детето, поради неполагане на грижи от страна на родителя. Причините за това укоримо поведение могат да бъдат виновно поведение или обективна невъзможност. Според проф. Марков²³⁸ значението за разграничението на двете хипотези е при търсене на отговорност за вреди, ако има причинени такива, и за възможността на родителя да бъде член на приемно семейство-арг. от чл. 32, т. 3 от ЗЗДт. Последниците са „вземането на съответни мерки“, които са в интерес на детето, видът на мерките е конкретен за всеки случай и е обусловен от характера на опасността за интересите на детето. В закона примерно се посочват: възможността съдът да отнеме или постави условия за упражняването на родителските права; да възложи осъществяването им на друго лице; да промени местоживеенето на детето при другия родител; и да настани детето извън семейството. При установено домашно насилие над детето, съдът може да постанови извеждане на родителя, а не на детето от жилището- арг. от чл. 5 ЗЗДН. Родител с ограничени правомощия не може да бъде член на приемно семейство, с изключение на случаите, в които ограничаването е било по обективни причини и е последвало възстановяване на правата му.

Лишаването от родителските права може да се постанови на две основания- едно общо, което касае особено тежките случаи по чл. 131 СК и едно конкретно по чл. 132, ал. 1, т. 2 СК „когато без основателна причина родителят трайно не полага грижи и не дава издръжка“, тези две предпоставки следва да са налице кумулативно. В съдебната практика²³⁹ е поставен и разгледан въпросът относно доказването на „основателната причина“, поради която не се дава грижа и издръжка, според съдебния състав постановил решението „в производството за лишаване от родителски права, съдът изследва всички обстоятелства, касаещи поведението на родителя, в т.ч. налице ли е основателна причина за трайно пренебрегване на родителския дълг. Когато не е налице такава обективна основателна причина, установяването на която и в тежест на страната, която твърди наличието ѝ, недаването на издръжка за осигуряване живота на детето и трайното неполагане на грижи за отглеждането му сочи за дезинтересиране и пренебрегване на родителските задължения.“ Следователно установяването на „основателната причина“ не е част от задължителните предпоставки, които следва да са налице при лишаване от родителски права.

Последниците при постановяване на решение за лишаване от родителски права засягат пряко детето. Родителските права се концентрират у другия родител, стига същия да не е починал, неизвестен или лишен от родителски права, в тези случаи на детето се назначава настойник или попечител. В случай че двамата родители продължават да живеят заедно, то в интерес на детето би било извеждане от семейството му и настаняване в семейство на близки или роднини или в приемно такова. По отношения на родителя също има последици на първо място отпадат редица от правомощията му: да живее с детето, да го възпитава, да го представлява, отпада и основанието за спиране на сроковете по чл. 115 ЗЗД. На следващо място губи правото да търси издръжка от детето ако основанието за лишаване от родителски права е виновно- чл. 151, ал. 3 СК. Лишен от родителски права не може да бъде осиновител, настойник, попечител или член на приемно семейство, освен ако лишаването му е по обективни причини и е последвало възстановяване на правата с влязло в сила решение. Решението за лишаване се вписва в регистъра на населението на осн.чл. 136 СК.

Доказателствена тежест.

Съгласно разпоредбата на чл. 154, ал.1 ГПК „Всяка страна е длъжна да установи фактите, на които основава своите искания или възражения“, съдебната практика застъпва различни становища: първото е, че всяка страна следва да докаже твърденията си, според второто тежестта на доказване

²³⁸ Марков, М., Семейно и наследствено право, С., 2014г., стр. 161

²³⁹ Решение № 406 от 27.12.2011г. по гр. д. № 1125/2010г., IV г. о. на ВКС

лежи върху ответника, а според третото- ищецът²⁴⁰ следва да проведе пълно и главно доказване на релевантните факти. Въпреки това разногласие повечето съдебни състави²⁴¹ се обединяват около тезата, че съдът не следва да бъде безучастен, а напротив с дадените му служебни правомощия, които са много характерен белег на това производство, следва да попълни делото с нужните доказателства.

Другата теза, около която се обединява съдебната практика е, че доказването трябва да е пълно и главно, тъй като „...при наличие на съмнение не е допустимо да се постановява ограничаване и лишаване от родителски права. Такива мерки за защита интересите на детето не е допустимо да се постановяват и въз основа на предположения за възможно извършено посегателство върху личността, здравето или имуществото на детето“²⁴² и „...по правилата на разпределяне на доказателствената тежест ищцата е следвало да установи твърденията в исковата молба, върху които изгражда искането за лишаване на ответника от родителски права. Тези фактически твърдения изискват пълно доказване...в този смисъл предположението не може да се използва като доказателство в гражданския процес, когато се отнася до факти обуславящи спорното право.“²⁴³

Решение.

Съдебното решение съгласно определението дадено от проф. Стамболиев²⁴⁴, е „... държавен правосъден акт, т.е. едностранно, властническо изявление на съда, което разрешава правен спор, като установява какво е правното положение между спорещите и ги задължава да се съобразяват с него“. Това е правилото, но има изключения от него и това са случаите на решение при признание на иска и постановяване на неприсъствено решение. В случаите, в които имаме признание на иска или абсолютно бездействие от страна на ответника не е налице спор между страните. В хипотезата на чл. 237 ГПК и чл.238 ГПК не се провежда съдебно следствие и се възпрепятства съдът да установи обективната истина. В тези случаи нямаме пълно и главно доказване на релевантните за спора факти и обстоятелства. Считаме, че такива решение не следва да се постановяват в производствата за ограничаване и лишаване от родителски права. Разбира се това не е изрично записано в закона и съдебните състави²⁴⁵ постановяващи такива решения се аргументират с тезата, че забраната за постановяване на този вид решения касае изрично уредени хипотези. Не сме съгласни с така изразените доводи. Решението при признание на иска се базира единствено на твърдението на двете страни, без възможността съдът да събира служебно доказателства, а в случаите на неприсъствено решение има само формална проверка на доказателствата и постановяване на решение, което е „вероятно основателно“. Подкрепяме тезата²⁴⁶, че предметът на делото не касае материални, а лични права, поради което е необходимо процесът да се развие в пълен обем и съдът да прецени дали са налице предпоставките за лишаване или ограничаване от родителски права, тъй като решението засяга освен правната сфера на родителя и тази на детето.

Във всички случаи решението се обжалва по общия ред и след влизането му в сила следва да се впише служебно в регистрите на населението към съответната община.

ИЗВОДИ

Макар и слабо застъпено в практиката производството за ограничаване и лишаване от родителски права е разглеждано и решавано противоречиво от съдилищата. Има разминаване и между приетото от съдебната практика и изразеното от правната доктрина, въпреки това надделяват решенията, които вземат предвид не само фактите по делото, но и интереса на детето, което в случая не участва пряко като страна, а е защитавано от широк кръг процесуално легитимирани субекти. Разминаванията са предимно в теоретичните постановки касаещи характера на производството и

²⁴⁰ Решение № 10 от 05.03.2011г. по гр. д. № 153/2011г., III г. о. на ВКС

²⁴¹ Решение № 292 от 13.10.2014г. по гр. д. № 2938/2014г., IV г. о. на ВКС

²⁴² Решение № 10 от 05.03.2011г. по гр. д. № 153/2011г., III г. о. на ВКС

²⁴³ Решение № 182 от 24.02.2010г. по гр. д. № 999/2009г., III г. о. на ВКС

²⁴⁴ Сталев, Ж., Мингова, А., Попова, В., Стамболиев, О., Иванова, Р., „Българско гражданско процесуално право“- десето издание, С., 2020г. стр. 315

²⁴⁵ Решение от 01.03.2009г. по гр. д. № 248/2008г. на Районен съд Провадия; Решение № 165 от 14.12.2009г. по гр. д. № 3577/2009 на Районен съд Русе; Решение от 08.11.2012г. по гр. д. № 5528/2012г. на Районен съд Бургас.

²⁴⁶ Кърджева, Цв., Георгиев, И., Лишаването от родителски права (процесуални аспекти) В: Семейните отношения в променящия се свят, С., 2014г., стр. 321

правния статут на страните, както и възможността за постановяване на решение при признание на иска и неприсъствено такова. Уеднаквяването на практиката би довело до еднакво прилагане на закона, а от там и до подобряване на качеството на правораздаването.

REFERENCES

Grigorova, S., 2011, Brief overview of limitation and deprivation of parental rights, In: Practical problems of the new Family Code, Sofia, „Sibi” publishing house, p. 70-78 (**Оригинално заглавие:** Григорова, С., 2011. Кратък преглед на ограничаването и лишаването от родителски права, В: Практически проблеми на новия Семейен кодекс, София, издателство „Сибѝ“, с. 70-78)

Mateeva, E., 2010, Family law of the Republic of Bulgaria, Sofia, publishing house Chernorizets Hrabar VSU, (**Оригинално заглавие:** Матеева, Е., 2010, Семейно право на Република България, София, издателство ВСУ "Черноризец Храбър",)

Markov, M., 2014, Family and inheritance law, Sofia, "Sibi" publishing house (**Оригинално заглавие:** Марков, М., 2014, Семейно и наследствено право-помагало, София, издателство "Сибѝ")

Nenova, L., Family law - book two, 2009, Sofia, "Sofi-R" publishing house (**Оригинално заглавие:** Ненова, Л., Семейно право- книга втора, 2009, София, издателство "Софи- Р")

Punev, B., Gachev, V., Horozov, G., Miteva, Tanev, D., Krashkova, E., Balevska, E., Topalov, K., Vlahov, K., Zlatareva, M., Obretenova, M., Bobatinov, M., Kyurkchiev, S., 2017, Civil Procedure Code-Appended Commentary, Second Revised Edition Sofia., Publishing House "Labour and Law" (**Оригинално заглавие:** Пунев, Б., Гачев, В., Хорозов, Г., Митева, Танев, Д., Кръшкова, Е., Балеvsка, Е., Топалов, К., Влахов, К., Златарева, М., Обретенова, М., Бобатинов, М., Кюркчиев, С., 2017, Граждански процесуален кодекс-приложен коментар, Второ преработено издание София., издателство "Труд и право")

Kardjeva, Tsv., Georgiev, I., 2014, Deprivation of parental rights (procedural aspects) In: Family relations in the changing world, Sofia, "Sibi" publishing house, p. 308-323 (**Оригинално заглавие:** Кърджева, Цв., Георгиев, И., 2014г., Лишаването от родителски права (процесуални аспекти) В: Семейните отношения в променящия се свят, София, издателство "Сибѝ", с. 308-323)

Stalev, Zh., Mingova, A., Popova, V., Stamboliev, O., Ivanova, R., 2020, "Bulgarian civil procedural law" - tenth edition, Sofia, Ciela Publishing House (**Оригинално заглавие:** Сталев, Ж., Мингова, А., Попова, В., Стамболиев, О., Иванова, Р., 2020 „ Българско гражданско процесуално право “- десето издание, , София, издателство "Сиела")

Todorova, V., 1996, On the basis and nature of public law intervention in parent-child relations under Art. 74-75 of the Family Code, In: Journal of Law Thought, no. 3, (**Оригинално заглавие:** Тодорова, В., За основанието и характера на публичноправната намеса в отношенията родители-деца по чл. 74-75 от Семейния кодекс, В: сп. Правна мисъл, бр. 3, 1996г.)